

FEHIM DŽ. SPAHO
(Sarajevo)

PRIHVATANJE ISLAMA KOD STANOVNIŠTVA KLIŠKOG SANDŽAKA

Kliški sandžak je kroz cijeli period svoga postojanja predstavljao granično područje Osmanskog Carstva (serhad) i kao takav je u svome razvitku imao i specifičnosti u svim vidovima, pa tako i u procesu širenja islama u tim krajevima. Da bi se lakše shvatio taj proces, moraćemo ukratko izložiti koje je sve teritorije obuhvatao spomenuti sandžak. Dobio je naziv po gradu Klisu koji je smješten u zaleđu Splita, a zvanično je osnovan 1537. godine, kada je već, uglavnom, i bio završen proces turskih osvajanja u tim krajevima, tako da kasnije nije bilo nekih značajnijih izmjena u pogledu njegove teritorije. Međutim, gledajući hronološki, neka područja su već osamdesetih godina XV stoljeća pala u vlast Turaka, da bi postepenim osvajanjem prema zapadu cijelo ovo područje došlo u turske ruke sredinom XVI stoljeća, kada se već može govoriti o cjelokupnom teritoriju kliškog sandžaka.

Područje ove administrativne jedinice Osmanskog Carstva pokrivalo je dijelove današnje Bosne i Hercegovine i Hrvatske, tačnije obuhvatalo je dijelove jugozapadne Bosne i Hercegovine i dijelove Like, Krbave i Dalmacije u Hrvatskoj. Najistočnija tačka je bio grad Konjic, a idući od Konjica prema zapadu, jugozapadu i sjeverozapadu u granice sandžaka ulazilo je područje izvorišta rijeke Vrbas sa dolinom koja se proteže uz tu rijeku sve do grada Jezera kod Jajca (koje nije ulazilo u okvire sandžaka), a to je poznata skopaljska dolina ili Uskoplje, sa gradovima Gornji Vakuf, Bugojno i Donji Vakuf, zatim brdovito područje oko rijeke Rame sa današnjim gradovima Prozorom i Jablanicom, pa područje gornjeg toka rijeke Sane, sa gradom Ključem. Dalje, tu su spadala i područja Kupreškog, Glamočkog i Livanjskog polja sa istoimenim gradovima. Sa teritorije današnje Hrvatske u okvire kliškog sandžaka ulazila su ova područja: Sinjsko polje sa gradom Sinjem, područje planina Svilaje i Moseče, dio Dalmatinske zagore u zaleđu gradova Splita, Trogira i Šibenika, sa gradom Klisom, doline rijeka Čikole i Krke sa gradovima Drnišem, Kninom i Skradinom, Ravni Kotari i Bukovica sa gradovima Benkovcem i Obrovcem i dijelovi Like i Krbave sjeverno od rijeke Zrmanje sa gradovima Gračac i Udbina.

Proces prihvatanja islama na ovome području imao je nešto drugačija obilježja nego u drugim krajevima, upravo iz razloga koji su proisticali iz krajiškog karaktera tog sandžaka, s jedne strane, i zatečenog ili nešto kasnije dose-

ljenog stanovništva, s druge strane. Proces islamizacije se u jednom dijelu sandžaka odvijao brže i lakše i vremenski posmatrano, započeo je ranije, a u drugom dijelu je tekao sporije, obuhvatao je daleko manji broj stanovništva i započinjao je nešto kasnije. Najmasovnija islamizacija u Bosni i Hercegovini izvršena je u bivšim krajevima Kraljeve oblasti, čije je dinamičko sjedište predstavljalo Sarajevo sa bližom regijom. U krajevima koji su se prostirali zapadno od ove regije širenje islama je bilo ograničeno dvjema činjenicama: postojanje Jajačke banovine do 1528. godine je bilo limitirajući faktor za masovniji prelazak na islam, jer je poznata stvar iz historije islamizacije uopće da prelazak na islam duž osjetljivih i opasnih granica nikad nije bio forsiran. Drugi, još značajniji faktor, koji karakterizira proces islamizacije u ovim krajevima jeste naseljavanje Vlaha koji su branili granice turskih posjeda.

Kako su se turska osvajanja u ovim krajevima kretala iz pravca istoka prema zapadu, to je neprestano zapadniji pojas predstavljao i granično područje koje je bilo naseljeno Vlasima da bi oni čuvali taj granični pojas, koji je tokom vremena sve više pomjeran ka zapadu, da bi ona područja koja bi ostajala iza toga pojasa postajala mirnija i stabilnija, a time su se stjecali uvjeti i za lakši proces islamizacije stanovništva u tim krajevima. Upravo ovakva situacija i karakteriše tok islamizacije u kliškom sandžaku, u područjima koja su pala pod osmanlijsku vlast do kraja XVI stoljeća, a to su ona područja koja se nalaze na teritoriji današnjih granica Bosne i Hercegovine i nakon toga uglavnom bilo naseljeno vlaškim stanovništvom, dolazi do masovnijeg prelaska na islam u ono vrijeme kada su granice već bile pomjerene dublje u hrvatski teritorij, a ta područja izgubila karakter graničnog pojasa, što se događalo prvih decenija XVI stoljeća. Drugim riječima, kada se govori općenito o islamizaciji kliškog (odnosno kasnije i krčkog sandžaka) može se iznijeti sljedeće generalno zapažanje: tu se ne može govoriti o masovnoj islamizaciji, izuzimajući onaj dio koji je ranije pripadao bosanskoj kraljevini, kao i u zonama kasaba i brojnih tvrđava na navedenom području. Reklo bi se naročito za krčki i najzapadnije dijelove kliškog sandžaka da je tu proces prihvatanja islama bio minimalan.

Dva prva popisa ovoga područja,¹ onaj iz 1528. godine iz vremena dok još nije bio osnovan kliški sandžak i onaj iz 1550. pružaju sliku prave pustoši u većini ovih krajeva. Dolaskom Turaka najveći dio zatečenog stanovništva se razbježao i napustio svoje domove, tako da ovi popisi pokazuju veoma malu naseljenost. Još 1528. godine vidljivo je nastojanje vlasti da se opustjela područja nasele, prvenstveno dovođenjem vlašskog stanovništva i njegovim proglašavanjem rajom u pravnom smislu (organizaciono oni i dalje imaju vlašku or-

1. U radu su kao primarni izvori korišteni sljedeći defteri:

-opširni popis bosanskog sandžaka iz 1528. godine; Istanbul, BBA,TD No 157

-opširni popis kliškog sandžaka iz 1550. godine; Istanbul, BBA,TD No 284

-opširni popis kliškog sandžaka iz 1574. godine; Istanbul, BBA,TD No 533

-opširni popis kliškog sandžaka iz 1604. godine; Ankara, Tapu ve Kadastro No 475

ganizaciju), čime se to stanovništvo nastojalo vezati jače za zemlju. I sama naselja su do popisa bila u statusu *mezre*, a u vrijeme popisa ona se proglašavaju *selima*. Pravni termin *mezra* označava da zemljište obilježeno tim nazivom ima prvenstveno agrarni karakter, dakle mogućnost obrađivanja zemlje, zatim mogućnost slabe naseljenosti i eventualne ostatke starijeg naselja koje se tu nalazilo. Prema tome, izvjesno je da su tu prije dolaska Turaka postojala naseljena mjesta, ali se nakon osvojenja veći dio stanovništva razbježio, pa su ostala samo slabo naseljena obradiva zemljišta sa ostacima ranijih naselja i kao takva su bila proglašena *mezrama*. Međutim, ubrzo je počelo ponovno naseljavanje tako da su se opet stekli uvjeti da se ta naselja proglaše *selima*, što se uistinu i dogodilo.

U onim područjima u kojima je stanovništvo bilo rajinsko, tj. stanovništvo koje nije nikada bilo u statusu Vlaha, dolazi do ranijeg, bržeg i masovnijeg prelaska stanovništva na islam. To je vidljivo još u prvom popisu iz 1528. godine, a u kasnijim popisima je još izražajnije. To su bila područja Uskoplja, Livna, Neretve, Rame i Glamoča. Sve ostale teritorije bile su naseljene najvećim dijelom vlaškim stanovništvom i tamo ili nije uopće dolazilo do prihvatanja islama ili je ono bilo minimalno. Treba, također istaknuti i gradske centre, kasabe i njihovu okolinu, gdje je, naravno, prihvatanje islama bilo potpuno izraženo. Muslimani su, također, bili naseljeni i u samom graničnom pojasu, kao vojnici koji su služili u pograničnim tvrđavama, ali to nije bio stalno nastanjeni živalj.

Godine 1528. prihvatanje islama je već bilo izraženo u priličnoj mjeri, ali samo na onim mjestima na kojima je živjelo rajinsko stanovništvo, kao i u području već formiranog grada Livna, dok su krajevi naseljeni vlaškim življem ostajali izvan tog procesa. Rajinskim stanovništvom su djelomično bile naseljene nahije Livno, Saromiše, Neretva, Rama i Uskoplje i već tada je proces prihvatanja islama na tom području bio uhvatio takvog maha da je omjer islamiziranog stanovništva prema ostalom kršćanskom bio u procentima izražen 40:60% a u nahiji Saromiše taj se odnos kretao u omjeru od čak 78 % muslimanskog življa (ili 54 domaćinstva) prema 22% kršćanskog (ili 15 domaćinstava). Naravno, u samom, već tada formiranom gradu Livnu većinu stanovništva činili su muslimani, 126 muslimanskih domaćinstava prema 11 kršćanskih. Međutim, kod vlašskog stanovništva istog ovog područja, dakle pobrojanih nahija Livno, Saromiše, Neretva, Rama i Uskoplje, situacija je u pogledu prihvatanja islama sasvim drugačija. Ne može se reći da nije uopće bilo islamizacije u to vrijeme, ali je ona bila minimalna. Tako se na tom području može govoriti o procentu od 6 % vlašskog stanovništva koje je bilo prihvatilo islam, a ostatak od 94% je ostao u svome kršćanskom statusu. Idući dalje ka zapadu sandžaka, nailazi se na jedno područje, naseljeno, uglavnom, doseljenim vlaškim stanovništvom gdje je očito da proces islamizacije tek započinje. To su nahije Petrova gora, Petrovo polje, Zminje polje, Sinj i Vrlika (dakle splitsko zaleđe), u kojima je od ukupnog broja stanovništva svega 2% do tog vremena bilo prihvatilo novu vjeru islam. Konačno, ostali dio sandžaka, uglavnom onaj najzapadniji, bio je naseljen vlaškim stanovništvom i tu nema pojava prihvatanja

islama. Nahije, dakle, sa 100% naseljenim kršćanskim življem bile su: Bukovica, Karin, Obrovac, Kličevac, Cetina, Zrmanja, Popina, Strumički i Plavna na zapadu kliškog sandžaka, ali i nahije Kupres, Unica i Grahovo, nešto bliže unutrašnjosti sandžaka.

Godine 1550. demografska struktura stanovništva ovoga područja se nije znatno izmijenila u odnosu na onu iz godine 1528, što znači da su ovi krajevi bili još uvijek u priličnoj mjeri pusti zbog izražene nesigurnosti, što je bila posljedica čestih i neprekidnih ratnih čarki duž graničnog područja. Ovo se posebno odnosi na zapadnije, dakle bliže granici dijelove sandžaka, o čemu u opširnom defteru iz 1550. godine ima izričitih zabilješki za više područja Like. Takve zabilješke imaju isti ili vrlo sličan tekst i otprilike glase ovako: *Raja spomenutog sela se razbježala, a od onih koji tu obrađuju zemlju uzima se ušur. Tako je bilo zabilježeno u starom defteru. Sada, kada je vršeno ispitivanje ustanovljeno je da se raja ranije stvarno razbježala, pa je u novi defter upisano da se od onih koji tu obrađuju zemlju uzima ušur.* Sve se odnose na krajeve u Lici. Drugi jedan podatak, opet, pokazuje da se u nekim krajevima, i to onim udaljenijim od neposrednog graničnog pojasa, situacija smiruje, pa vlasti pokušavaju doseljavanjem vlašskog stanovništva još više stabilizirati prilike. I o doseljavanju stanovništva u defteru iz 1550. godine ima više zabilješki, istih ili sličnih, a one opet glase ovako: *Mjesta u spomenutom selu su bila upisana kao čifluk u zakupu od 200 akči na bosanskog alajbega Džafer-bega i njegove bratiće Sulejmana i Husejna. Ove dvije strane su se dogovorile da se to izda vlasima. Sada, kada je počelo popisivanje vilajeta izašli su vještaci na spomenuto mjesto, ispitati stvar i (konstatovali) sljedeće: navedeni alajbeg i njegovi bratići na spomenutom mjestu nemaju kuće niti obavljaju bilo kakve poslove. Kako je to u sumarnom carskom defteru bilo upisano kao čifluk, to su i oni bili posjednici. Međutim, prema šerijatskim i zakonskim propisima, kada je neko mjesto prazno tri godine, treba ga oživjeti. Ako se pojave dva tražioca, daće se onome ko ponudi veću tapijsku pristojbu. Pojavio se tražilac sa tapijskom pristojbom od 10.000 akči, to je knez Mihovil, sin Radoja Vihnića, sa nekim nomadima, pa pošto su se oni obavezali da će preuzeti navedenu zemlju, uzeta je tapijska pristojba, te je to zemljište upisano na spomenute. Tako je utvrđeno u novom defteru.* Bilješki sa ovakvim sadržajem, samo sa različitim imenima, ima veći broj, a sve se odnose na krajeve u području Sinja, Vrlike, Petrova polja, Petrove gore, Kosova, Nevčena. To je, dakle, "druga zona" od granice, koja se u to vrijeme nalazila u fazi naseljavanja vlašskog stanovništva i smirivanja prilika. Iako nema egzaktnih pokazatelja u ovom defteru, analogno ovoj situaciji, moglo bi se pretpostaviti da se i u onoj "trećoj zoni", još udaljenijoj od granice, odvijao isti proces, najprije nestabilne granične prilike i opustošeno stanovništvo, zatim doseljavanje vlašskog stanovništva i stabilizacija prilika. U tu zonu bi onda spadalo područje: Saromiša, Unca, Ključa, Grahova, Kupresa, Janja i Sokola. Ostali dio sandžaka bio je naseljen većim dijelom rajinskim stanovništvom. Sve ovo ističemo zato što je ovakav raspored stanovništva i cjelokupna politička situacija imala bitnog odraza i

na proces prihvatanja, odnosno bolje reći na stanje neprihvatanja islama na nekim područjima.

Najjače izražen proces prihvatanja islama sredinom XVI stoljeća bio je, dakle, u nahijama naseljenim većim dijelom rajinskim stanovništvom, a bila je to "zona" najudaljenija od graničnog pojasa, a ujedno i područje koje je najranije došlo u osmansku vlast. Konkretnije, situacija u pogledu islamiziranog stanovništva na tom području je bila sljedeća: Rajinsko stanovništvo nahije Uskoplje bilo je već tada prihvatilo islam u procentu od 78%, u nahiji Rama odnos muslimani-kršćani je iznosio 55:45 %, zatim u nahiji Kupres 90:10%, pa u nahiji Neretva 92:8 %, a u nahiji Livno cjelokupno rajinsko stanovništvo već tada je bilo prihvatilo islam. Kod vlašskog stanovništva upravo se ocrtava ona situacija o "zonama" ako se posmatra islamizacija stanovništva, tako da imamo tri "zone". Najjače izražena islamizacija bila je u zoni najudaljenijoj od granice, gdje je najprije i moglo doći do naseljavanja vlašskog stanovništva i gdje je taj proces onda mogao započeti ranije. U nahiji Uskoplje odnos neislamiziranog stanovništva prema islamiziranom je bio 65:35 %, u nahiji Glamoč 89:11%, u nahiji Livno 85:15% i u nahiji Kupres 90:10% u korist neislamiziranog stanovništva. Sljedeća "zona" bi bila ona u kojoj se manifestuje početak prihvatanja islama, a ona je nešto zapadnije od ove gore navedene, odnosno nešto bliže graničnom pojasu. Tu su nahije Janj, sa omjerom od 93:7%, zatim Sokol sa istim omjerom, Ključ (92:8%), Zminje polje (98,5:1,5%), Petrovo polje (96:4%), Nevčen (93:7%), Saromiše (92:8%) i Grahovo (97:3%), sve u korist neislamiziranog stanovništva. Konačno, imamo i "zonu" najbližu granici, gdje uopće nema islamiziranog stanovništva. To su bile nahije Strumički, Plavna, Popina, Bukovica, Unac, Petrova gora, Kosovo i Vrlika.

U drugoj polovici XVI, pa do početka XVII stoljeća demografska situacija se znatno izmijenila. S obzirom da su prilike postale donekle stabilnije, dolazi do masovnijeg naseljavanja ranije opustjelih krajeva. O početku takvog jednog procesa, vidjeli smo, postoje podaci u defteru iz 1550. godine, a do godine 1604. broj stanovnika se u većini krajeva znatno povećao. Pošto će u štampanoj verziji rada biti tabelarni pregled broja domaćinstava, ovdje ću radi ilustracije takvog demografskog stanja, navesti dva-tri primjerka. U nahiji Livno 1604. godine evidentirano je 337 kuća vlašskog stanovništva, prema 175 iz 1550. godine ili 54 iz 1528. godine. Ili, u nahiji Uskoplje godine 1550. bilo je evidentirano 196 rajinskih domaćinstava, naspram čak 2.049 rajinskih domaćinstava 1604. godine itd. Do ovoga vremena, može se reći, bio je završen i proces islamizacije u kliškom sandžaku. Što se tiče vlašskog stanovništva, ono je bilo evidentirano na cijelom području sandžaka, osim u nahiji Neretva. Bilo je nahija sa miješanim stanovništvom, i vlaškim i rajinskim, ali ih je bilo znatno više sa isključivo vlaškim stanovništvom. Islamizacijom je u mnogo većoj mjeri bilo zahvaćeno rajinsko stanovništvo, pa se može reći da je u većini slučajeva u ovoj kategoriji dolazilo do blizu stoprocentnog prihvatanja islama, a na području nahije Uskoplje taj je procenat i bio 100%, dakle cjelokupno rajinsko stanovništvo je

bilo prešlo na islam. U ostalim nahijama naseljenim rajom omjer muslimanskog življa prema kršćanskom bio je ovakav: Livno 93:7%, Neretva 91,5:8,5%, Rama 91:9%, Glamoč 67:33%, Sinj i Cetina 95:5%, uz objašnjenje da su na području ove nahije bila formirana tri grada Sinj, Hrvace i Vranjic u blizini Solina i da je to znatno uvećalo ukupan procenat muslimanskog stanovništva na ovom području, Vrlika, 96:4%, Sokol 80:20%, Jezero 100% (ali samo grad Jezero) i Ključ 12:88%.

U svim navedenim nahijama, osim Neretve, živjelo je i vlaško stanovništvo, ali je tu procenat prihvatanja islama bio skoro potpuno suprotan od procenta kod rajinskog stanovništva, osim u tri nahije: Livno, Uskoplje i Rama, gdje je omer kršćani-muslimani bio 60:40%. U ostalim nahijama taj omjer je bio sljedeći: Glamoč 87:13%, Sinj i Cetina 91:9%, Vrlika 93:7%, Ključ 97:3% i Jezero 88:12 %.

Sva ostala područja bila su naseljena isključivo Vlasima. Dakle, bez rajinskog stanovništva i proces islamizacije tamo je bio neznatan. U nahijama Saromiše, Dicmo, Petrovo polje, Zminje polje, Petrova gora, Kosovo, Knin, Grahovo, Bilaj Blagaj, Tepljuh, Strumički, Obrovac, Ostrovica i Zvonigrad procenat stanovništva koje je prihvatilo islam u ovoj kategoriji stanovništva iznosio je najviše 7% u nahijama Saromiše i Kosovo, pa do svega 1% u nahiji Grahovo. Nešto izraženiji proces prihvatanja islama u isključivo vlaškim nahijama (po kriterijumu više od 10% muslimanskog stanovništva) bio je u nahijama Nečven sa 11% muslimanskog življa, pa Janj sa 12%, Skradin sa 13% i Sanica sa 26%. Konačno, bilo je i nekoliko nahija sa potpuno kršćanskim življem, gdje islamizacije uopće nije bilo. Bile su to nahije Obrovac, Unac, Gradčac, Mazin, Cvetuša, Karin i Velin.

Sama granična oblast bila je područje koje nije imalo stalno nastanjenog stanovništva. Tamo su zabilježeni čifluci i zemini koje su držali posadnici mnogobrojnih pograničnih utvrda, a zemlju su obrađivali, u manjoj mjeri, seljaci iz susjednih sela. Bila su to područja nahija: Vrana, Novi, Medak, Perušić, Ostrovica, Nadin, Zemunik, Islam, Udbina, a sve su to bila i jaka pogranična utvrđenja sa brojnou graničnou vojskou.

Treba naglasiti da je do početka XVII stoljeća bilo formirano na području kliškog sandžaka i 14 gradova-kasaba u kojima je živjelo muslimansko gradsko stanovništvo i u gradovima je, ustvari, i bila najveća koncentracija muslimanskog življa. Godine 1604. u statusu kasabe bili su evidentirani ovi gradovi: Konjic, Prusac, Donji i Gornji Vakuf, Livno, Glamoč, Jezero, Sinj, Hrvace, Vrlika, Drniš, Knin, Zemunik, Obrovac, Skradin i Klis.

Prema tome, moglo bi se zaključiti, u glavnim crtama, sljedeće. Najprije, proces prihvatanja islama na području kliškog sandžaka, može se posmatrati iz dva aspekta: prvo, prihvatanje islama kod rajinskog, uglavnom, preostalog domaćeg življa, nakon turskih ofanziva, kada se dobar dio stanovništva raseljavou i drugo, prihvatanje islama kod, uglavnom, novonaseljenog vlaškou

stanovništva koje je dovođeno u opustjele krajeve. U prvoj kategoriji se zaista može i govoriti o procesu prihvatanja islama jer je, kako smo vidjeli, do početka XVII stoljeća velika većina ovog stanovništva bila prešla na islam, a u drugoj kategoriji to su, uglavnom, pojedinačni prelasci na islam sa malim ukupnim brojem novih muslimana. I ovdje je, međutim, situacija bila različita u zavisnosti od pozicije određenog mjesta. U onima bliže granici nije uopće bilo islamizacije, a idući dalje ka unutrašnjosti sandžaka i kod vlašskog stanovništva prihvatanje islama je bilo izraženije. Konačno, najveća koncentracija muslimanskog stanovništva je bila u formiranim gradovima-kasabama.

PRIHVATANJE ISLAMA KOD STANOVNIŠTVA KLIŠKOG SANDŽAKA

R e z i m e

Proces prihvatanja islama je na ovom području imao nešto drugačija obilježja nego u drugim krajevima, upravo iz razloga koji su proisticali iz krajiškog karaktera tog sandžaka, s jedne strane, i zatečenog ili nešto kasnije doseljenog stanovništva, s druge strane. Proces islamizacije se u jednom dijelu sandžaka odvijao brže i lakše i u vremenskoj sferi posmatranja započeo je ranije, a u drugom dijelu je tekao sporije, obuhvatao je daleko manji broj stanovništva i započinjao je nešto kasnije. U ovom radu se pružaju i analiziraju podaci koje pružaju turski popisni defteri iz godina: 1528, 1550, 1574. i 1604.

Na osnovu tih podataka došlo se do sljedećih zaključaka. Najprije, proces prihvatanja islama na području Kliškog sandžaka može se posmatrati iz dva aspekta: prvo, prihvatanje islama kod rajinskog, uglavnom, preostalog domaćeg živilja, nakon turskih ofanziva kada se dobar dio stanovništva raseljavao i drugo, prihvatanje islama kod, uglavnom, novonasljenog vlašskog stanovništva koje je dovođeno u opustjele krajeve. U prvoj kategoriji se zaista može i govoriti o procesu prihvatanja islama jer je do početka XVII stoljeća velika većina ovog stanovništva bila prešla na islam, a u drugoj kategoriji to su, uglavnom, pojedinačni prelasci na islam sa malim ukupnim brojem novih muslimana. I ovdje je, međutim, situacija bila različita u zavisnosti od pozicije određenog mjesta; u onima bliže granici nije uopće bilo islamizacije, a idući dalje ka unutrašnjosti sandžaka i kod vlašskog stanovništva je prihvatanje islama bilo izraženije. Konačno, najveća koncentracija muslimanskog stanovništva je bila u formiranim gradovima-kasabama.

ISLAMIZATION IN THE SANJAK OF KLIS

S u m m a r y

The process of islamization in this region was a bit different than in the other regions, because of the specific, border-position of the Sanjak, and also because of the population existing there and settled later on. Process of islamization was quicker and easier in one part of the Sanjak and it also started earlier than in the other part of the Sanjak where it was slower and influenced less number of the population. The present paper presented and analysed the data found in the Turkish cadastral registers (defters) of the years: 1528, 1550, 1574 and 1604.

On the basis of the mentioned data the following conclusions were reached: first, process of islamization in the Sanjak of Klis could be seen from two sides, one was the acceptance of Islam by "raya", native population which had left after Turkish offensives and migrations, and second, the acceptance of Islam was performed mainly by newly settled Vlach's population that had been brought to deserted regions.

As for the first group, it could really be treated as the islamization, because until the end of the 17th century great majority of that people was islamized, while the characteristic of the second group was individual acceptance of Islam, and low number of Moslems. But even here the situation differed depending on the position of the places, i.e. places closer to the border had no islamization at all, while in those more far from the border percentage of islamization was higher even among Vlachs. Finally, the highest number of Muslim population lived in already formed cities-kasabas.